

2

Osallisuus etsivässä vanhustyössä

Paula Vasara, Lina Van Aerschot & Tiina Sihto

Suomalainen yhteiskunta pyrkii takaamaan jokaiselle mahdollisuuden elää hyvää elämää. Hyvän mahdollistaminen ei tarkoita sitä, että kuka tahansa voisi saada mitä tahansa, vaan sitä, että yhteisten resurssien muodostaman kehyksen sisällä jokaisella on periaatteessa oikeus saada perustarpeensa täytetyiksi (Perustuslaki 731/1999, 19§) ja tavoitella sellaista elämää, jonka kokee hyväksi ja mielekkääksi. Se, mikä määrittyy toivotuksi ja mahdolliseksi, on subjektiivista, mutta sitä määrittävät osaltaan se aika ja paikka, jossa ihminen elää (Elder 1994). Joskus hyvinvoinnin määrittelemisessä ja tavoittelemisessa tarvitaan erityistä tukea: sosiaalityöllä on merkittävä rooli mahdollistajana, tukijana ja rinnalla kulkijana niille ihmisille, jotka tarvitsevat vahvempaa tukea elämänkulun eri vaiheissa.

Sosiaalityö on tavoitteellista ja suunnitelmallista työtä, joka vahvistaa sellaisia yhteiskunnan olosuhteita, jotka edistävät hyvinvointia ja yksilöiden sekä yhteisöjen toimivuutta (Karjalainen, Kivipelto, Liukko & Muurinen 2021, 6). Tässä luvussa näemme osallisuuden yhtenä keskeisistä tekijöistä hyvän elämän rakentumisessa (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Toikoi 2017). Määrittelemme sen mahdollisuutena vaikuttaa omaan elämään ja yhteisiin asioihin sekä kuulumisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksena (THL 2023). Ymmärrämme osallisuuden toteutumisen asteittaisena jatkumona, emme kyllä-ei-dikotomiana. Koemme, että osallisuuden edistäminen kaikissa yhteiskunnan palveluissa ja toiminnoissa sekä laajemmin yhteiskuntapolitiikassa on merkityksellistä (Mt.; Kiili, Moilanen, Uisma & Hedman; Mänttari-van der Kuip, Ylistö & Vainikka tässä teoksessa).

Osallisuuden toteutuminen on tärkeää kaiken ikäisille, mutta tässä luvussa keskitymme erityisesti etsivän vanhustyön asiakkaiden ja ammattilaisten ymmärryk-

seen osallisuudesta ja sen edistämisestä. Etsivä vanhustyö on osa gerontologisen sosiaalityön kenttää, jossa tavoitteet kytkeytyvät ikääntyneiden hyvinvoinnin, toimintakyvyn, autonomian ja osallisuuden tukemiseen (Rossi, Zechner, Tiilikainen, Pietilä, Seppänen, Kinni, Skaffari, Ruotsalainen, Soukiala, Hirvonen, Niemi & Korpelainen 2022). Gerontologista sosiaalityötä raamittavat ikääntymis- ja hoivapolitiikasta tehdyt linjaukset mutta myös ylipäättään hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista käydyt keskustelut (Rossi & Valokivi 2018, 149). Etsivä työ puolestaan on yksi sosiaalityön työmenetelmistä: sen erityistavoitteena on löytää heitä, jotka ovat jääneet avuntarpeineen yhteiskunnan katseen katveeseen. Etsivän vanhustyön työorientaatiossa korostuu sekä yksilöiden kanssa työskentely että rakenteellinen näkökulma: ammattilaiset ratkaisevat asiakkaiden yksilöllisiä tilanteita, mutta myös mahdollistavat rakenteiden ja vaikuttavan työn kehittämistä (Kvist 2022, 18).

Tässä luvussa tarkastelemme osallisuutta etsivän vanhustyön linssien läpi. Empiirisenä aineistona ovat etsivän vanhustyön asiakkaiden sekä työntekijöiden haastattelut, joiden kautta tutkimme sitä, millaista osallisuutta asiakkaiden elämään rakentuu. Tarkastelemme, millaisena ilmiönä osallisuus etsivän vanhustyön asiakkaiden kertomuksissa rakentuu, ja millaisin etsivän työn menetelmin ja keinoin ammattilaiset pyrkivät ikääntyneiden asiakkaiden osallisuutta vahvistamaan. Luku etenee siten, että ensin luomme katsauksen etsivään vanhustyöhän sekä osallisuuden määritelmään, minkä jälkeen etenemme aineisto- ja menetelmälukujen kautta haastattelukertomusten analyysiin. Tuloksissa jäsenämme sitä, millaisena ilmiönä osallisuus näyttäytyy etsivän työn asiakkaiden ja ammattilaisten haastattelukertomuksissa.

Etsivä vanhustyö

Etsivä työ on osa sosiaalihuoltolain (1301/2014, 7a§) mukaisia sosiaalipalveluita. Se on yksi sosiaalityön menetelmistä (Karjalainen ym. 2021, 14), jota on sovellettu erilaisten asiakasryhmien, esimerkiksi nuorten parissa tehtävässä työssä (Ylistö, Juutinen, Pirskanen, Tammelin & Välimäki tässä teoksessa). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2024, 30) määrittelee etsivän vanhustyön ammattilaisten monitoimisuusverkostoissa tekemäksi työksi, jonka asiakaslähtöisessä ja tavoitteellisessa työskentelyssä korostuu psykososiaalinen tuki. Se nähdään keinona auttaa niitä iäkkäitä, jotka kokevat yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta yhteiskunnasta. Ammattilaisten tekemää työtä tuetaan vapaaehtoistoiminnalla, joka tukee osallisuutta ja työskentelyssä saavutetun muutoksen pysyvyyttä. (Muurinen, Karjalainen & Liukko 2024, 6; STM 2024, 30; Tiittula 2022, 80.)

Etsivän työn ydinelementtejä ovat avun tarpeessa olevien ihmisten tavoittaminen, yksilökohtainen tuki, ohjaus ja neuvonta sekä vaikuttaminen rakenteellisen sosiaalityön keinon (Muurinen ym. 2024). Sosiaalityön perusprosessin keskeiset vaiheet toistuvat työskentelyssä, joka etenee klassisen mallin mukaisesti asiakkaan kohtaamisesta luottamuksen rakentamiseen ja sen myötä tarpeiden tunnistami-

seen sekä tarvittavaan neuvontaan ja ohjaukseen (Karjalainen ym. 2021, 14). Asiakkaan kokonaisvaltainen kohtaaminen on työtavan ytimessä. Etsivän vanhustyön toimintamallia osana gerontologista sosiaalityötä on kehitetty erityisesti Seniori-Vamos-hankkeissa (Aalto & Sutinen 2022; Aalto, Pohjalainen & Sutinen 2022).

Etsivän vanhustyön tarve liittyy erityisesti tilanteisiin, joissa ikääntynyt jää vaille tarpeellisia palveluja. Uudempi tutkimus on nostanut esiin hoivaköyhyyden käsitteen (Kröger, Van Aerschot & Mathew Puthenparambil 2019), jolla tarkoitetaan sitä, että saatavilla oleva apu ja tuki eivät riitä hoivan tarpeiden täyttämiseen. Palvelujärjestelmän niukkenevien resurssien myötä ikääntyvien ihmisten tarpeet määrittyvät usein kapeasti ja palvelujärjestelmästä lähtien: huomio kiinnittyy mitattaviin vajaisiin sekä fyysisten tarpeiden tyydyttämiseen. Sosiaaliset ja psyykkiset tarpeet voivat jäädä sivurooliin tai jopa kokonaan huomiotta. (Sihto & Vasara 2023; Sihto & Van Aerschot 2021; Vasara 2023b.)

Osa iäkkäistä jää vaille tarpeelliseksi koettua apua, mikä voi kytkeytyä moninaiisiin syihin (Kröger ym. 2019). Asiakas- ja palveluohjaajien näkökulmasta tutkimus on tunnistanut haasteiden liittyvän avun tarjoamiseen, tuen tarpeiden tunnistamiseen, palvelujen kohtaamattomuuteen sekä asiakkaiden pallotteluun palvelusta toiseen (Peiponen, Tiilikainen & Kinni 2023). Käytännössä iäkäs saattaa myös kieltäytyä tarjotusta palvelusta eri syistä tai kiinnittyä siihen heikosti, jolloin etsivä työ voi paikata avun niukkuutta ja toimia välittäjänä erilaisissa palvelukohtaamisissa (Mäkelä 2022). Asiakkaan näkökulmasta tarjottu apu voi olla tarpeeseen nähden riittämätöntä tai jollain tavalla sopimatonta. (Tiittula 2022; Aalto ym. 2022, 63.) Palvelujen vastaanottamiseen voi myös liittyä uskaltamiseen, voimiseen tai haluamiseen liittyvää problematiikkaa. (Aalto ym. 2022, 63).

Etsivässä työssä kohdatut tilanteet voivat kytkeytyä myös erilaisiin tuen hankkimisen vaikeuksiin, kuten palvelujärjestelmän monimutkaisuuteen tai siihen, ettei omia tarpeita kyetä sanoittamaan ”oikealla” tavalla (Van Aerschot & Sihto 2022). Sen tarve kytkeytyy tilanteisiin, joissa ikääntynyt ei löydä sopivia palveluja tai kykene käyttämään niitä ilman tukea. Etsivän vanhustyön tehtävä on löytää ja tukea palvelujen ulkopuolella olevia ja vaikeasti tavoitettavia ikääntyneitä. Se on jalkautuvaa työtä siinä mielessä, että avun tarpeessa olevia pyritään tunnistamaan ja tavoittamaan paikoissa, joissa luontevat kohtaamiset ovat mahdollisia (Muurinen ym. 2024, 5; Tiittula 2022, 82). Kyse on siis yksilötyöstä, jossa asiakkaita kohdataan heidän omissa elinympäristöissään (Muurinen ym. 2024; Tiittula 2022, 82). Etsivää vanhustyötä voi pitää lähtökohdiltaan ratkaisukeskeisenä: se tarkastelee asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti ja auttaa paikantamaan asiakkaan elämäntilanteeseen sopivia tuen ja avun lähteitä (Kvist 2022).

Etsivä työ voidaan ymmärtää tunnistettavana työotteena, jossa erityisenä painopisteenä on asiakkaan tilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen. Samanaikaisesti se on lähtökohtaisesti myös rakenteellista työtä ja asianajoa: se puolustaa asiakkaiden lakisääteisten oikeuksien toteutumista sekä tekee näkyväksi palvelujärjestelmään liittyviä rakenteellisia vääristymiä, katveita ja ’pimeää puolta’ (Karjalainen ym. 2021, 14–15; Sihto & Vasara 2023). Keräämällä tietoa asiakkaiden yksilöllisistä

elämäntilanteista ja niihin kytkeytyvistä palveluvajeista etsivä työ tekee näkyväksi niitä tiukasti rajattuihin ja pilkottuihin palveluihin liittyviä haasteita, jotka eivät välttämättä joustavasti kohtaa usein moniongelmaisten tai erityisen tuen tarpeessa (SHL 1301/2014) olevien asiakkaiden elämäntilanteita (Kvist 2022; Muurinen ym. 2024).

Ikääntyneen osallisuus

Osallisuus on sateenvarjokäsite, joka pakenee yksiselitteistä määritelmää. Se näytetään jonakin tavoiteltavana ja hyvänä, mutta sen konkretisointi on usein hankalaa (Raivio & Karjalainen 2013; Alakärppä, Tammelin, Pirskanen & Mänttari-van der Kuip tässä teoksessa). Tutkimus usein viittaa sen lähikäsitteisiin, esimerkiksi eksklusioon tai syrjäytymiseen (Jämsén & Pyykkönen 2014; Leeman & Hämäläinen 2016; Walsh, Scharf, Van Regenmortel & Wanka 2021), mutta tällöin osallisuus määrittyy helposti kapeasti marginaalissa olevien osallistamiseksi. Tämän kaltainen pelkistäminen tai osallisuuden ja osallistumisen rinnastaminen jättää huomiotta sen, ettei osallistumisen määrä ole suoraan verrannollinen koettuun osallisuuteen tai että aitoon osallisuuteen kuuluu myös oikeus olla osallistumatta (Leemann & Hämäläinen 2016).

Vastakäsitteitä hedelmällisempänä määrittelyn lähtökohtana voi toimia ajatus osallisuudesta yhteisöön, ympäristöön tai yhteiskuntaan kiinnittymisenä sekä tunneperustaisena kokemuksena johonkin kuulumisesta ja sen mukanaan tuomista mahdollisuuksista (Särkelä-Kukko 2014; Rouvinen-Wilenius 2014; Vasara 2023a; Korkiamäki & Määttä tässä teoksessa). Tällöin osallisuus jäsentyy kokemuksena mukana olemisesta, vaikuttamismahdollisuuksista, huolenpidosta ja yhteisestä osallisena olemisesta (STM 2021).

Hyödynnämme tämän luvun analyysin kehyksenä Isolan ja kumppaneiden (2017, 5) määritelmää, jonka mukaan osallisuus on kokemusta siitä, että yksilö voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin. Lisäksi osallisuus pitää sisällään mahdollisuuden liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin.

[...] osallisuus voidaan hahmottaa ääriviivoiltaan aaltoilevina, sisäkkäisinä kehinä, jotka muodostuvat 1) osallisuudesta omaan elämään 2) osallisuudesta vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa ja 3) paikallisesta osallisuudesta, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin sekä elämän merkityksellisyyttä ja arvokkuutta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin ja jossa pystyy vaikuttamaan resurssien jakamiseen. (Isola ym. 2017, 23)

Osallisuus omassa elämässä merkitsee mahdollisuutta elää omannäköistä elämää elämänsä eri vaiheissa. Iäkkäällekin on tärkeä kokemus siitä, että hänen elin- ja toimintaympäristönsä on ymmärrettävä, hallittava ja ennakoitava. Päätösten ja valintojen tekeminen edellyttää myös riittäviä tiedollisia ja taidollisia resursseja. Kyse on toimijuuden mahdollisuudesta eli esimerkiksi mahdollisuudesta päättää siitä, missä iäkkäänä asuu ja mitä palveluita käyttää. (THL 2023, 21; Vasara 2023a, 194–195.)

Osallisuus liittyy myös kykyyn vaikuttaa erilaisissa yhteisöissä ja ryhmissä sekä vaikuttamisen prosesseissa. Se, mihin kukakin on liittynyt, voi vaihdella: yhteisö voi muodostua perheestä, ystäväistä tai vaikkapa harrastusryhmästä. Se voi olla tiukempi tai löyhempi, mutta olennaista on kokea olevansa merkityksellinen ja voivansa vaikuttaa asioihin. Esimerkiksi yhteiskehittäminen tai erilaiset asukas- ja taloyhtiöiden toimikunnat voivat olla tärkeitä siinä, että ne mahdollistavat vuorovaikutusta ja yhteenkuuluvuuden kokemusta. (THL 2023, 22–23; Vasara 2023a.) Kolmas osallisuuden osa-alue merkitsee osallisuutta yhteisestä hyvästä: sekä sen luomisesta että sen jakamisesta yhdessä muiden kanssa. Kokemus siitä, että on osa jotain itseä suurempaa ja yhteisesti jaettua, on keskeinen osa ihmisyyttä. (THL 2023, 24–25.)

Se, että tulee nähdä ja kohdataksi omana itsenään ja samalla osana jotain suurempaa yhteisöä tai kokonaisuutta, ei menetä merkitystään kronologisen iän kasvaessa. Se, että on jollekin tärkeä ja merkityksellinen, ja vastavuoroisesti itse kokee kuuluvansa johonkin yhteisöön, on keskeinen tekijä turvallisuuden ja omanarvontunteen ylläpitämisen kannalta. Vastavuoroisuus tukee osallisuuden kokemusta: ihminen tuntee olonsa arvokkaaksi ja kokee, että hänellä on jotain annettavaa toisille. (Vasara 2023a.) Ikääntyneiden ihmisten osallisuuden toteutuminen on herkkää tasapainottelua. Toimintakyvyn vajeet yleistyvät tutkimusten mukaan 75. ikävuoden jälkeen, mikä puolestaan voi käytännössä vaikeuttaa osallistumista sellaisiin tilaisuuksiin, joissa voi olla suhteessa toisiin ja luomassa yhteistä hyvää. (Komp-Leukku-nen 2021; Vasara 2023b.)

Osallisuuden edistämisessä, erityisesti etsivässä työssä, keskeinen lähtökohta on asiakkaan omaehtoinen osallistuminen toimintaan tai palveluun. Osallisuuden edistäminen edellyttää arvostavaa kohtaamista, jossa etsitään yhdessä yksilöllisiä ratkaisuja sekä kehitetään sopivia palvelukokonaisuuksia. Kohtaaminen on kunnioittavaa eikä ihmisiä lokeroida heidän elämäntilanteidensa tai ominaisuuksiensa perusteella; tavoitteena on löytää ja saada mukaan myös sivuun jääneet. Palveluja käyttävän iäkkään ihmisen kokemus osallisuudesta ei ole objektiivisesti mitattavissa, vaan subjektiivinen ja usein ajassa ajan myötä kasvava, minkä vuoksi toiminnan jatkuvuus on tärkeää. Kokemus siitä, että pystyy vaikuttamaan joihinkin asioihin, voi edelleen vahvistaa vaikutusmahdollisuuksia myös muissa asioissa. Keskeistä on päästä osaksi itselle tärkeää yhteisöä ja päästä nauttimaan, jakamaan ja tuottamaan yhteistä hyvää muiden kanssa. (THL 2023, 19.)

Aineisto

Käytämme tässä luvussa aineistona etsivän vanhustyön asiakkaiden ja työntekijöiden haastatteluja, jotka on kerätty 2019–2020 osana Suomen Akatemian rahoittaman Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön (CoE AgeCare, 312303) tutkimusta. Kaksi luvun kirjoittajista, Lina Van Aerschot ja Tiina Sihto, keräsivät puolistrukturoidun haastatteluaineiston kolmesta suomalaisesta kaupungista. Aineisto koostuu kahdestatoista etsivän vanhustyön asiakkaan ja viiden ammattilaisen haastattelusta. Haastattelupaikkoina olivat kodit, etsivän vanhustyön toimitilat tai muut soveliaat paikat, esimerkiksi kirjastot tai kahvilat.

Haastatteluaineistoa on yhteensä 1173 minuuttia eli lähes kaksikymmentä tuntia. Tästä asiakkaiden haastatteluja on 918 minuuttia, keskimäärin ne kestivät 77 minuuttia. Haastateltavien asiakkaiden ikä vaihteli 60:n ja 90:n ikävuoden välillä, heistä kymmenen oli naisia. Lähes kaikki asuivat yksin ja useimmat saivat apua joltain taholta. Haastattelussa oli neljä keskeistä teemaa: haastattelun aluksi hahmoteltiin elämänjanan kiinnekohtia, kuten syntymäpaikkaa ja -aikaa, perhesuhteita, koulutusta, sen hetkistä elämäntilannetta ja asumista. Tämän jälkeen haastattelussa siirryttiin terveydentilaan ja toimintakykyyn sekä mahdollisiin palveluihin sekä niihin liittyviin kokemuksiin.

Ammattilaisten haastattelut koostuvat kahdesta pari- ja yhdestä yksilöhaastattelusta, kestoltaan yhteensä 255 minuuttia ja keskimäärin kukin 85 minuuttia. Myös ammattilaisten elämänjана hahmoteltiin haastattelun aluksi: mikä oli heidän koulutustaustansa, työkokemuksensa ja kuinka he olivat päätyneet työskentelemään etsivään työhön. Heiltä myös kysyttiin reiteistä, joiden kautta asiakkaat päätyvät heille, etsivän työn paikasta ja tilasta sosiaalityön kentällä sekä sen hetkisestä työkuormasta. Lisäksi ammattilaisia pyydettiin hahmottelemaan etsivän työn tyypillisiä tilanteita, sen tavoitteita sekä menetelmiä ja keinoja.

Tutkimuksen tekemisessä noudatamme Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2023) suosituksia hyvästä tutkimuseetiikasta sekä sosiaalityön ammattihenkilöstön eettisiä ohjeita (Talentia 2022). Aineiston keräämiseen saatiin lupa Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta. Haastateltavien oikeutta yksityisyyteen kunnioitettiin kaikissa aineistonkäsittelyn vaiheissa. Osallistuminen oli vapaaehtoista ja haastateltavat antoivat tietoon perustuvan suostumuksen osallistumiseensa. Etsivän työn asiakkaat saattavat olla erityisen haavoittuvissa asemassa, minkä vuoksi tutkijat huolehtivat erityisesti siitä, että haastateltavilla oli mahdollisuus keskeyttää haastattelu niin halutessaan sekä päättää itse siitä, minkä verran kustakin haastatteluteemasta he olivat valmiita kertomaan. Tämän kaltaiset haastattelut vaativat myös kokeneilta tutkijoilta erityistä herkkyyttä.

Haastateltavat tavoitettiin etsivän vanhustyön työntekijöiden kautta. Myös työntekijät olivat harjoittaneet erityistä herkkyyttä pohtiessaan sitä, ketkä asiakkaista voisivat olla halukkaita mahdolliseen haastatteluun. Työntekijät olivat kertoneet mahdollisuudesta osallistua haastatteluun niille asiakkaille, joiden kanssa oli työntekijöiden mukaan rakentunut vahva luottamussuhde. Tämän luottamussuhteen

pohjalta työntekijät kokivat, että mahdollisille haastateltaville ulkopuolisen tutkijan tapaaminen ja vaikeistakin kokemuksista keskusteleminen olisi mahdollista sekä eettisesti hyväksyttävää.

Etsivän vanhustyön työntekijät toimivat paitsi aineistonkeruun mahdollistajina mutta myös portinvartijoina, mikä väistämättä vaikuttaa tutkimukseemme. Koska haastateltavat tavoitettiin nimenomaan työntekijöiden kautta, voidaan olettaa, että asiakkaat ovat juuri niitä henkilöitä, joilla on etsivästä työstä lähtökohtaisesti positiivisia kokemuksia, ja jotka kokevat hyötyneensä siitä. Tutkimuksemme ulkopuolelle jäävät siis esimerkiksi ne iäkkäät henkilöt, joilla on ollut kontakti etsivään vanhustyöhön, mutta yhteistyösuhdetta ei ole syystä tai toisesta syntynyt tai se on katkennut.

Menetelmä

Analyysimenetelmänä käytimme teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Aineistoon tutustumisen jälkeen ensimmäinen kirjoittaja koodasi ja analysoi aineiston hyödyntäen osallisuuden kolmijakoa: osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa ja osallisuus yhteisestä hyvästä. Koodauksen helpottamiseksi käytössä olivat osallisuusindikaattorin väittämät, joiden teemat auttoivat luokittelemaan aineistoa pääluokkien alle. (THL 2023, 19.)

Osallisuusindikaattori on THL:n kehittämä väline osallisuuden mittaamiseksi. Se koostuu kymmenestä väittämästä, jotka kuvastavat osallisuuden kokemusta: kuulumista johonkin yhteisöön, päivittäisten tekemisten merkityksellisyyttä, elämän hallittavuutta ja mahdollisuutta tavoitella itselle tärkeitä asioita sekä osallistumista yhteisiin tekemisiin (THL 2023, 27, 41). Väittämiin vastataan numeerisella asteikolla osattomuus–osallisuus, mutta tässä analyysissa ne toimivat heuristisesti ja auttoivat tunnistamaan aineistossa toistuvia piirteitä.

Autonomia eli osallisuus omassa elämässä koostui mahdollisuuksista vaikuttaa omaan elämään ja tavoitella itselle tärkeitä asioita sekä kokemuksista oman elämän merkityksellisyydestä. Kiinnittyminen eli osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa koostui neljästä väittämästä: tekemisen merkityksellisyys muille, myönteisen palautteen saamisen mahdollisuus sekä tunne tarpeellisuudesta ja kuulumisesta johonkin. Vastavuoroisuus eli osallisuus yhteisestä hyvästä puolestaan sisälsi mahdollisuuden saada tarvittavaa apua sekä tunteen luottamuksenarvoisuudesta sekä vaikutusmahdollisuudesta omaan elinympäristöön.

Näitä kolmea luokkaa, autonomiaa, kiinnittymistä ja vastavuoroisuutta, jäsenimme etsivän vanhustyön toimintamallin (Aalto ym. 2022, 63) ja sosiaalityön perusprosessin kautta (Karjalainen 2021). Asiakkaiden ja ammattilaisten kuvaukset osallisuudesta, sen toteutumisesta ja edistämisen tarpeista, mahdollisuuksista ja keinoista, asettuvat dialogiseen suhteeseen, jota jäsenimme sosiaalityön perusprosessin avulla. Tulokset kuvaamme näiden neljän vaiheen, asiakkaan kohtaamisen, luottamuksen rakentamisen, tarpeiden tunnistamisen sekä ohjauksen ja neuvon-

nan, kautta. Asiakkaiden näkökulmassa korostuu se, millaisena he itse kuvasivat omaa osallisuuttaan ja etsivän työn merkitystä arjessaan, kun taas etsivän työn ammattilaisten haastattelukertomusten fokus on etsivässä työssä työmenetelmänä ja -orientaationa. Tuloksena piirtyy kuvaa siitä, millaisena ilmiönä osallisuus etsivän vanhustyön asiakkaiden kertomuksissa rakentuu (toteutunut / toteutumaton / mahdollinen / osittain toteutunut osallisuus), ja millaisin menetelmin ja keinoin ammattilaiset pyrkivät osallisuutta vahvistamaan.

Autonomia, kiinnittyminen ja vastavuoroisuus

Asiakkaan kohtaaminen

Sosiaalityön ytimessä on vuorovaikutus: se on ihmisten välistä toimintaa. Etsivän vanhustyön ammattilaiset kuvaavat, että työtavalle keskeistä on kohdata asiakas ihmisenä ja tasaveroisena kumppanina omassa asiassaan (Karjalainen ym. 2021). Asiakkaan arkeen astutaan sisään ja pyritään saamaan kokonaisvaltainen kuva hänen elämäntilanteestaan. Kohtaamiset rakennetaan kiireettömiksi, tapahtuivat ne sitten asiakkaan kotona, toimistolla tai muualla iäkkään elinympäristössä. Työssä ei ole valmista sapluunaa, vaan kohtaaminen tapahtuu ilman ennakko-olettamuksia. Asiakkaat ovat usein heitä, joita tavanomaisen palvelujärjestelmän puitteissa ei ole kyetty tavoittamaan tai auttamaan: tilanteet saattavat olla vaikeasti hahmottuvia, epämääräisiä ja kytköksissä moniin asioihin, minkä vuoksi tarvitaan kiireettömiä kohtaamisia ja eettistä reflektiota ratkaisujen löytämiseksi (Mt.; Tiittula 2022).

Monilla asiakkaista oli epäonnistuneita palvelukohtaamisia ennen etsivän työn asiakkuutta. Usein nämä liittyivät siihen, että he eivät olleet tulleet kohdatuiksi ja kuulluiksi omassa asiassaan. Monet kuvasivat kokemusta siitä, että päätöksiä, suuria ja vaikutuksiltaan pitkäkestoisiakin ratkaisuja, oli tehty heiltä kysymättä ja heidän mielipiteistään välittämättä. Toiset heistä olivat lopputulemaan tyytyväisiä. Esimerkiksi Elias kuvasi tapahtumakulkua, jossa terveydentilan nopean heikkenemisen myötä lääkäri oli tehnyt äkillisen päätöksen, jonka seurauksena ”olin siltä istumalta eläkkeellä, työkyvyttömyyseläkkeellä”. Elias koki ratkaisun omalta kannaltaan onnistuneeksi, mutta kertomuksessa päätös näyttäytyy ulkokohtaisena, Eliaksen puolesta tehtynä ratkaisuna. Matti puolestaan kuvasi koskettavasti vastaavaa tilannetta eläkepäätöksestä, joka tehtiin häntä kuulematta ja hänen toiveistaan välittämättä.

Matti (asiakas): Nyt mä oon masennuksen takia eläkkeellä, lykätty sillain. Mä en ois itte halunnu, mutta toi mielenterveystoimisto ja omalääkäri oli siinä [paikkakunta] terveyskeskus se [lääkäri] yli 20 vuotta omalääkärinä niin, ne yhdessä sit päätti lykätä mut eläkkeelle. [...] Mut sit se tilanne ajautu siihen, että ne oli sitä mieltä, et ne kirjotti ne eläkepaperit. Niin se tuntu mun mielest vähän pelottavalle, et mä en ois ite halunnu sitä mut...

Matille eläköityminen oli elämän epätoivottuja käännekohtia: hänellä oli ammattilaisten näkemyksestä poikkeava käsitys omista toiveistaan ja resursseistaan toteuttaa niitä. Hän ei kokenut tulleen kuulluksi tilanteessa, ja sen myötä hän koki joutuneensa sysätyksi oman elämänsä sivustaseuraajaksi. Hän itse kuvasi haluaan osallistua vielä työelämään, mutta koki eläkepäätöksen jälkeen mahdollisuuden tavoitella itselle merkityksellisiä asioita kaventuneen.

Päätöksenteosta syrjäytyminen kytkeytyi monin tavoin myös hyvin arkisiin asioihin, kuten palvelun saamisen kriteereihin, ehtoihin ja toimintalogiikkaan. Monen asiakkaan kertomuksessa palvelujärjestelmä näyttäytyi tavoittamattomana ja käsittämättömänä, minkä vuoksi osallisuus omaa elämää koskeviin ratkaisuihin tuli mahdottomaksi. Omaan avun ja tuen tarvetta voi olla vaikea jäsentää – erityisesti silloin, jos elämäntilanteessa on monitahoisia ja yhteen kietoutuneita ongelmia sekä fyysisiä ja psyykkisiä toimintakyvyn vajeita. Tämän vuoksi on tärkeää, että palvelujärjestelmässä olisi mahdollisuus tarttua herkästi pienempiinkin huolenaiheisiin, jotka osaltaan kertovat iäkkään tyydyttymättömästä palvelutarpeesta.

Etsivän vanhustyön asiakkaiden avuntarve on usein monitahoinen ja kompleksinen, minkä vuoksi voi olla vaikeaa sovitella olemassa olevia palveluita toimivaksi kokonaisuudeksi. Ammattilaisen näkökulmasta huomio kiinnittyy myös moniammatilliseen verkostotyöhön (Tiittula 2022), joka hyvántahtoisesta päämäärästään huolimatta voi olla syrjäyttämässä asiakasta omasta asiastaan. Työntekijältä asiakkaan luottamuksen säilyttämisen ja verkostotyön mahdollistamisen välinen jännite vaatii jatkuvaa tasapainottelua.

Lilja (työntekijä): [...] Meiän asiakkaat, eikö sano sitä että, ne pyrkii määrittelemään, on tullu sitä, et ne pyrkii määrittelemään minun puolesta jotenki, ja tietämään asioita. Ja tavallaan sit siin unohtuu monesti työntekijöilt se, että ku tehään sitä verkostotyötä, mikä on tärkeää ja puhutaan ihmisen asioista, mikä on tärkeää. Mut sit tavallaan milt se näyttäytyy ihmiselle, et mun asioist puhutaan selän takana ja toi tietää sellast, mitä mä en oo kertonu sille, vaan ainoastaan luottamuksella tolle.

Kohtaamiset vaativat aikaa, jotta asiakas voi kokea tulleen kuulluksi. On tilanteita, joissa asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistyön painopiste siirtyy ammattilaisten keskinäiseksi vuorovaikutukseksi Liljan kuvaamalla tavalla. Pahimmillaan verkostotyö voi näyttäytyä luottamuksen rikkomisena mutta myös asiakkaan ohitse puhumisena. Asiakkaan näkökulmasta pelkkä palvelujen saaminen ei ole riittävää, vaan kokemus omassa asiassa kuulluksi tulemisesta on monelle ikääntyneelle Sylvin tavoin keskeistä.

Sylvi (asiakas): Koska mä edellytän sen että minulle puhutaan. Jos mun asioitani käsitellään, niin minulle on puhuttava. Ja mä olen nyt tää, tää oli nyt vuoden, puoltoist vuotta istunu tässä, ja mä olen toivonu et puhukaa. Mä sanon et puhukaa minulle. Mut okei, mä haluan et siel, puhutaan niist

asioista, mut ei sitä ei. Nii mä en jaksa sen takii olla kun, se ihminen jää sil taval yksin siinä, et se jää henkisesti yksin. Vaik täs olis porukoita kuinka, niin se ei auta sillon, jos sut katsotaan, ylenkatsotaan se.

Mahdollisuus päästä vaikuttamaan omiin asioihin ja tehdä niitä koskevia ratkaisuja tuntuu arkselta ja hyvin perustavanlaatuiselta oikeudelta, joka tunnistetaan laissa, suosituksissa ja ohjelmissa (esim. sosiaalihuoltolaki 1301/2014, asiakaslaki 812/2000, laki ikääntyneen väestön... 980/2012, STM 2020a; STM 2020b, 2024). Osallisuuden kokemuksen kannalta on keskeistä, että asiakas voi kokea tulleen kuulluksi prosessin eri vaiheissa, vaikkei lopputulema aina olisikaan asiakkaan odotusten mukainen.

Epäonnistuneet palvelujärjestelmäkokemukset olivat osaltaan lannistaneet ja synnyttäneet toivottomuuden tunteita. Sylvi kuvasi tätä luottamuksen menettämisnä: elämänsä aikana kertyneet kokemukset vähättelystä ja mitätöinnistä olivat hiljalleen nakertaneet käsitystä itsestä apua ja tukea ansaitsevana. Myös Matti totesikin lakonisesti, että ”jopa lähiomaiset pitää mua ihan hampuusina, se tuntuu pahalta”. Uskoa omaan arvoon ja oikeuteen saada apua ei välttämättä osattu tunnistaa, jos vähättelyä oli kohdattu koko elämänsä ajan.

Raili (asiakas): No se oli sitten, että mä sain jotenkin takaraivoon präntätyä, että et sää, ni että no, en minä osaakaan mitään, enhän mää voi, kun en mää osaa, niin kaikki meni pieleen. [...] En mä voinu keltään kysyä mitään eikä kukaan kannustanu mitään.

Etsivän vanhustyön yksi tärkeimmistä tavoitteista onkin herättää asiakkaan usko siihen, että hän on merkityksellinen ja oikeutettu tavoittelemaan itselle tärkeitä asioita. Työssä pysähdytään vahvistamaan asiakkaan ymmärrystä siitä, että hän pystyy vaikuttamaan omiin asioihinsa, ja että sopivia ratkaisuja hänen tilanteeseensa on mahdollista löytää (Aalto ym. 2022). Kokemus siitä, että omalla elämällä on merkitystä, kytkeytyy myös tavoitteisiin ja uskoon siihen, että voi vaikuttaa itseä koskeviin asioihin (THL 2023, 46–48). Konkreettisesti tämä voi tarkoittaa sitä, että asiakkaan kanssa yhdessä lähdetään kiireettömästi hahmottelemaan etenemisen suuntaa.

Luottamuksen rakentaminen

Autonomian vahvistaminen ja kokemus siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä kulkuun edellyttää, että pystyy ymmärtämään sekä itselle tapahtuvia asioita että ympäristön toimintalogiikkaa (THL 2023). Autonomisuuden tunne on yhteydessä kiinnittymiseen: asiakkaat, mutta myös ammattilaiset, tunnistivat tilanteita, joissa ei välttämättä nähdä tai uskalleta tarttua ympärillä oleviin mahdollisuuksiin, jos ne näyttäytyvät vaikeasti hahmotuvina ja hankalina. Tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin heikoimmassa asemassa olevat alikäyttävät sosiaaliturvaa. Usein tämä kytkeytyy siihen, että he eivät tiedä olevansa oikeutettuja tiettyi-

hin palveluihin, niiden hakeminen on liian vaivalloista tai he pelkäävät leimautumista. (Palanne, Teittinen & Luoto 2025.)

Elina (asiakas): Mutta vanha ihminen on semmonen, että se ei halua tai osaa pyytää. Että pitäis olla semmonen, joka, joku edes kävis joskus psykologi tai joku semmonen ihminen, joka kysyis että olet'sä tietonen siitä, että sä saisit semmosta, avusta tai sä saisit Kelasta jotakin näitä vuokratukee. Tai en minäkään ois tiennyt, mutta ku [etsivän vanhustyön ammattilainen] sano mulle.

Omien tarpeiden ja toiveiden avaaminen vaatii luottamusta ja sen rakentaminen puolestaan edellyttää aikaa ja kiireettömiä kohtaamisia (THL 2023). Etsivän työn ammattilaiset kuvasivat hitaita prosesseja, joissa vähitellen pienten askelten myötä edettiin kohti avoimempaa vuorovaikutusta ja mahdollisuutta jakaa omia toiveita ja epävarmuuksia. He tunnistivat, että asiakkaille omien tarpeiden sanoittaminen sekä oman tarvitsevuuden tunnistaminen ja tunnustaminen toiselle, sosiaalialan ammattilaisellekin, saattoi olla vaikeaa.

Armi (työntekijä): Mutta siis siihen liittyy kyllä sellanen että, 'ei emmä tarvii mitään, emmä haluakaan välttämät mitään' tai siis et sen. Jotenkin tosi vaatimattomalla, tai semmonen tottuminen, jos se on ollu se huono-osaisuus tai jotenkin. Sivussa oleminen, vuosikymmeniä niin mitä se nyt, siihenhän on todellakin tottunut.

Moni asiakkaista oli ollut palvelujen piirissä jo pidempään, ja heillä oli kokemusta palvelujärjestelmän muutoksista. Esimerkiksi terveydentilan seuranta tai mielen-terveyspalvelut olivat niukentuneet tai kadonneet osalta kokonaan, mikä oli osaltaan nakertanut luottamusta palveluiden toimivuuteen ja uskoa omaan arvoon.

Yhteiskunnan ja politiikan linjausten muutoksilla on paljon merkitystä: kun rakenteita ja painopisteitä muokataan, tutut toimivat hoitosuhteet saattavat kadota, ja niitä voi olla vaikea luoda uudelleen. Esimerkiksi Maija kuvasi konkreettisesti tilanteita, joissa tuttu palvelu oli kadonnut, eikä hän ollut kyennyt tavoittamaan omia asioitaan hoitavia ammattilaisia. Maijan ja muiden etsivän työn asiakkaiden kuvauksissa korostuu tilanteisiin liittyvä epävarmuus – esimerkiksi siitä, miksi asiointi oli epäonnistunut, ei useinkaan ollut selvyttä. Monen kohdalla tilanteet olivat Maijan tavoin jääneet ikään kuin kesken, mikä saattoi nakertaa iäkkään uskoa omaan arvoonsa tai osaamiseensa.

Maija (asiakas): Ja sitte ku mä oon pyytänyt joskus, että jos ne pyytäis, että terveydenhoitaja soittais mulle, nii ei oo tullu sitä soittoa. Että en tiedä sitte, onko tyttö unohtanu sanoa sen, vai onko terveydenhoitaja sitä mieltä, että ei anna aihetta soittaa, koska ei sitä oo tullu.

Luottamus siihen, että tulee kohdatuksi kunnioittavasti ja saa tarpeelliseksi kokemaansa apua on keskeinen tekijä siinä, että yhteiskuntaan voidaan luottaa ja siihen voidaan kiinnittyä (THL 2023, 19). Palvelujärjestelmä ei kuitenkaan kankeudessaan välttämättä tunnista heikkoja signaaleja tai esimerkiksi palveluista kieltäytyminen hyväksytään automaattisesti, itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen nimissä. Henkilöstön vaihtuvuus ja järjestelmän pirstaleisuus saattavat hidastaa ja monimutkaistaa asioiden etenemistä, ja joskus asiakas joutuu avaamaan aina uudelleen omaa joskus varsin herkkää elämäntilannettaan, mikä saattaa kuormittaa asiakasta kohtuuttomasti. Etsivässä työssä tilanteita pyrittiin katsomaan tarkemmin ja kokonaisvaltaisemmin.

Lilja (työntekijä): [...] jos ihminen jollain tapaa viestii sitä tyytymättömyytensä, niin mä ajattelen sillon, että hän on tyytymätön ja siihen on joku syy, ja se syy varmaan selviää sillä mahdollisesti, kun kohdataan ja rauhassa rakennetaan sitä luottamusta. Onko se sitten lopulta vaikka yksinäisyyttä tai turvattomuutta tai mikä se on.

Luottamuksen rakentamiseen kuuluu luontevasti ajatus siitä, että ammattilainen kohtaa asiakkaan oman tilanteensa asiantuntijana, antaa hänelle aikaa ja auttaa sanoittamaan omaa kokemusta. Etsivään työhön kuuluu myös sinnikkyys, vaikka asiakkaan itsemääräämisoikeus ja oikeus esimerkiksi kieltäytyä tarjotusta avusta hyväksytään. Tilanteissa etsitään vaihtoehtoisia ratkaisuja ja yritetään ymmärtää, millaisia tunteita ja kokemuksia avusta kieltäytymisen taustalla on. Etsivän työn ammattilaiset tunnistavat, ettei kieltäytyminen välttämättä merkitse haluttomuutta ottaa vastaan tukea, vaan taustalla voi olla monenlaisia asioita.

Armi (työntekijä): Kun se tuntuu itestäki, tilanteissa joskus ollu sitä kuuntelemassa, ehkä just semmosena sanottajana niin, siitä menee itekki hämilleen. Ja sit ihminen, jolla voi olla epävarmuutta siitä, että 'ei jumalauta mä en tänne haluu ketään mun kotiin vierast ihmistä' ja sit pitäis viel kertoa siitä, että 'mä oon avuton' tai 'mua surettaa'. Niin kyl aika sit varmaan usein, en tiedä tapahtuuko niin, mut semmonen tuntuma mulla on, et sit ihminen on sillee et 'no emmä tarvikkaan mitään'.

Luottamuksen rakentamisen ajatukseen kuuluu ajatus siitä, että asiakkaan elämässä ei vain piipahdeta, vaan rinnalla kuljetaan pidemmän matkaa (Mäkelä 2022, 12). Monen etsivän työn asiakkaan sosiaaliset verkostot ovat kapeita ja hauraita; perhettä ei välttämättä ole tai siteet ovat saattaneet katketa tai haurastua eri syistä. Etsivässä työssä tunnistetaan suomalaisen yhteiskunnan vahva resilienssi- ja omaisolettama: odotus siitä, että ihminen osaa itse päättää sinnittelynsä rajan, jonka jälkeen hän itse itsenäisesti tai läheistensä avulla hakee tarvitsemaansa apua.

Vahva olettamus läheisten olemassaolosta sekä kotona vanhenemisen politiikka osaltaan myös tukevat sitä, että fyysisten seinien sisään on mahdollista jäädä nä-

kymättömiin (Vasara 2023b). Yhä useammin palvelut ovat pirstaloituneet, ja niiden hankkiminen ja käyttäminen edellyttävät asiakkaan aktiivisuutta ja kykyä koordinaoida monimutkaisia palveluketjuja (Palanne ym. 2025). Etsivän työn ammattilaiset tunnistavat tilanteita, joissa tarpeellinen, jo myönnetty palvelu voi jäädä käyttämättä.

Leena (työntekijä): No vaikka palveluiden ulkopuolelle, sehän nyt on hyvin yksinkertainen, tiiäks sä, yks semmonen, että ihmiselle voidaan myöntää se palvelu, mutta ihminen ei osaa sitä asiaa viedä itse eteenpäin siitä, kun hän on sen kirjeen kotiin saanu. Ja jos ei oo läheisiä, jotka sitten alkaa siivoojia soittamaan läpi, niin se voi jäädä siihen. Ja, oon tavannu ihmisiä, joilla se ois varmasti jäänytkin siihen jos. [...] moni vähän arkailee sinne sitten, että ku se on voinu olla aika, monen vuoden ajan se koti semmonen että ei välttämättä halua, että sinne kukaan tulee. Ihan siitä syystä, että siellä voi olla sen näköstä, että arkaillaan sitä. Niin et kyl se rohkasuu vaatii, et se ei riitä se pelkkä kirje. Että teille on myönnetty ja täs on lista soittakaa.

Kun kohtaamiselle ja luottamuksen syntymiselle on annettu riittävästi aikaa ja tilaa, tarpeet ja toiveet voivat tulla sanoitetuksi. Luottamuksen syntymisen myötä ammattilaisille avautuu mahdollisuus tukea asiakasta kokonaisvaltaisesti rinnalla kulkien, mikä varmistaa palveluun kiinnittymistä. Yhdessä asiakkaan kanssa räätälöidään yksilöllisiä ratkaisuja, ja varmistetaan asiakkaan omaehtoinen osallistuminen itselle mielekkäisiin asioihin (THL 2023, 19). Etsivän työn työntekijät voivat madaltaa palveluihin tarttumisen kynnyistä vain olemalla läsnä ja asiakkaan tavoitettavissa.

Lilja (työntekijä): Ja se mistä usein puhutaan meidän työhön liittyen, että me sit monesti tasataan sitä tietä sillä, et mennään mukaan ensimmäisen kerran ja kokeillaan yhdessä.

Tarpeiden tunnistaminen

Osa asiakkaista kuvasi selkeästi tarvettaan saada tietynlaista apua. Kielteiset päätökset eri palveluista tai apuvälineistä olivat nakertaneet heidän luottamustaan järjestelmän toimivuuteen: päätöksenteko ei aina ole kovinkaan läpinäkyvää eivätkä kriteerit aina ole selkeitä ja ymmärrettäviä. Tiedon saamiseen ja asioinnin onnistumisen epävarmuuteen kytkeytyy myös palvelujen digitalisoituminen, joka saattaa vaikeuttaa asiakkaan osallisuutta omassa asiassaan. Esimerkiksi Sylvi kuvasi tilannetta, joka tosin oli ratkennut, mutta tuo ratkaisu oli tapahtunut Sylvin ohitse ja ymmärtämättä. Puolesta tekeminen ei tukenut hänen toimijuuttaan ja Sylvi itse totesikin, että ”mä en koskaan saa tietää miten se nyt menikään”.

Sylvi (asiakas): Sit oli, sit on toinen harmittava(nlainen) juttu se, et kun toi pankki rupes yks kaks ilmottamaan nii, että mun, mul on postia. Mun jos-sain digitaaliset postilaatikot tai jotain tämmöstä. Mul on siis, mä en, mul ei oo tie-, mul on tietotekniikka, se et mul ei oo konetta. Mun pitäis hankkii kyl tai saada kone. Et mä saisin sinne jotain kirjoitettua. Ja mul on vaan semmonen tabletti. Siit ei pysty tulostamaan mitään. Ehkä siit pystyis, mut mä en sitä ainakaan tiedä, millä taval se sit tehdään. Siin sit vaadittais jos jotain laitteita tieteenki et ainahan se on mahdollista. Mut en mää tiedä.

Palvelujärjestelmässä on siirrytty yhä useammin yksittäisiin suoritteisiin, joiden onnistumista arvioidaan pistemäisesti, ei niinkään kokonaisvaltaisen prosessin näkökulmasta. Palvelujärjestelmä on räätälöity vastaamaan tietynlaisiin tarpeisiin, ja asiakasta sovitetaan näihin palvelun saamisen kriteereihin. Palveluiden pilkkominen mitattaviksi suoritteiksi mahdollistaa myös yksittäisistä tehtävistä laskuttamisen.

Raili (asiakas): Ihan joka osastosta, mitä ne teki, niin tuli eri laskut, että niitä tyttöjä vilisi täällä ja mä sanoin, että kyllä täällä käydä saa mun puolesta-ni, mutta mä en pysty maksaan, mun rupee loppuun rahani.

Yksi etsivän vanhustyön ammattilaisista, Lilja, kuvasikin sosiaalityön huolenpito-orientaation katoamista ja puhui pirstaloituneista palveluista ”nimenomaan suoritteina, että siinä ei oo sitä välittämistä”. Käytännössä asiakkaiden monenlaisia ongelmia sisältävät monimutkaiset tilanteet edellyttäisivät eri toimijoiden tuottamien palveluiden parempaa koordinoitua ja kokonaistilanteen hallintaa.

Lilja (työntekijä): Ja sitten kyl me, se näyttäytyy myös niin, että sitten kun ihmisellä onkin se viranomaisver- ammattilaisten verkosto siinä tavallaan näennäisesti tukena. Et siin on valtavan monta toimijaa, jotka jotenki yrittää parhaansa, näinhän se täytyy nähdä. Jokainen yrittää siinä parhaansa, mut asiat ei vaan etene. Koska, juuri et ja sit se on sen, varmaan se on siitä että, se pirstaleisuus, että toinen palvelu tuolta ja kolmas tuolta ja kukaan ei oikein tiedä, että erityisessä tilanteessa, et miten tää pitäis. Jos se on selkee se tilanne, niin se sujuu ehkä hyvin sen verkoston kesken, mut sitte ku siinä on vähän erityisempi tilanne niin...

Asiointiavun sijasta on tavanomaista tarjota ratkaisuna puolesta tekemistä tilanteessa, jossa fyysisen toimintakyvyn vajeet hankaloittavat omaa tekemistä: esimerkiksi kaupassa käynnin sijaan tarjotaan helposti ratkaisuksi ateriapalvelua, jossa kotiin tuodaan valmiita ruoka-annoksia. Tämä sinänsä ratkaisee asian ravitsemuksellisesta näkökulmasta, mutta se ei välttämättä tyydytä asiakkaan tarpeita kokonaisvaltaisemmin. Etsivässä työssä asetelma käännetään toisinpäin: asiakkaan tarpeet ovat keskiössä, ja niihin etsitään ja sovitetaan erilaisia vaihtoehtoja. Asiak-

kaan omaan kykyyn tehdä valintoja luotetaan ja hänen tekemänsä valinnat ollaan valmiita hyväksymään.

Esimerkiksi kauppa-asiointi, vaikka olisikin vaivalloista ja onnistuisi ainoastaan tukihenkilön mukana ollessa, voi täyttää monenlaisia muita tärkeitä tarpeita; se voi tarjota kontakteja kodin ulkopuoliseen maailmaan ja vahvistaa omaa toimijuutta. Tässä aineistossa esimerkiksi etsivän vanhustyön asiakkaista Saara ja Taina kuvasivat sitä, miten he olisivat halunneet tilaisuuden päästä ostamaan raaka-aineita ja valmistamaan itselle mieluisia aterioita nimenomaan sen vuoksi, että ruoanlaitto oli heille mielekästä arkista tekemistä ja kaupassa käyminen sopivaa arkista liik-kumista lähiympäristössä. Heidän kieltäytyttyään ateriapalvelusta vaihtoehdoksi oli esitetty ruokatarvikkeiden tilaamista kaupasta, mikä olisikin tarjonnut osittai-sen ratkaisun. Mahdollisuutta päästä luontevasti kodin seinien ulkopuolelle nämä vaihtoehdot eivät tarjonneet kummallekaan naisista, minkä lisäksi kuljetuskustan-nukset olisivat merkinneet Saaralle kestävämpiä taloudellista lisärasitusta. Saara totesikin turhautuneena, että ”se on hyvin vaikeeta tulla iäkkääksi”.

Usealla etsivän työn asiakkaista taloudellinen tilanne on heikko, mitä selittää monelta osin matalaksi jäänyt koulutustaso, heikko kiinnittyminen työmarkkinoi-hin sekä varhainen eläköityminen. Jos eläke ja käytettävissä olevat tulot ovat pieniä, palveluihin ei välttämättä ole mahdollisuutta käyttää suurta osaa kuukausittaisista tuloista. On tärkeä tukea erilaisten tarpeiden tunnistamista sekä asiakkaan omaa toimijuutta, mutta ammattilaisten tarjoamien ratkaisujen tulisi aina olla realistisia ja asiakkaalle saavutettavissa (THL 2023, 182).

Lilja (työntekijä): Seki on vähän ehkä semmonen ihan, hokema siis taval-laan että. Semmonen vähän kiusaantuneen tuntunen, että kuulee sitä, että ’me emme voi tätä myöntää, koska edellytykset ei tähän täyty, mutta näitähän voi ostaa’. Ja sillen, jos varsinkin pienituloiselle se sanotaan, niin se tuntuu todella pahalta, koska siihen ei oo mitään käytännön mahdolli-suuksia kuitenkaan.

Käytännössä palveluista kieltäytymisen taustalla voi olla monenlaisia syitä, ku-ten palvelun sopimattomuus, aikataulujärjestelyt, henkilöt tai kustannukset, joihin voidaan etsiä erilaisia ratkaisuja. Palveluiden hankkiminen, rahoittaminen ja koor-dinointi saattavat vaatia taitoja ja resursseja, joita asiakkailla ole käytössään. Joskus taas palvelu vain ei lähtökohtaisesti ole mieluista. Osallisuus on myös mahdollisuut-ta osallistua ja vaikuttaa tehtyihin ratkaisuihin: valmiiden toimintamallien sijasta ammattilaiset näkevät Liljan tavoin tarpeen rakentaa toimintaa asiakkaiden yksi-löllisistä toiveista lähtien. Työotteessa korostuu pitkäjänteisyys: asiakkaan rinnal-la kuljetaan arjessa ja rakennetaan sitä kautta luottamusta ja yhteistä ymmärrystä työskentelyn suunnasta.

Lilja (työntekijä): Vaikka sanotaan et palvelukeskuski on kaikille avoin, mutta todellisuudes siel on tosi paljon kynnyksiä ylitettävänä [...] Ja sitten

se, että mitä toimintaa ja kenen toimesta, onko se kaikille avointa. Et kyllä sen puolesta olis tehtävissä paljonkin, että olis ensinnäki ihan yksinkertaisesti, suht siellä omalla alueella sitä semmosta, ihmisten kanssa rakennettua toimintaa, joka olis myös mielekästä, et sitä ei oo ulkopuolelta määriteltä, et tätä nyt pakettiratkaisua tarjotaan.

Ohjaus ja neuvonta

Etsivän työn asiakasprosessissa tarpeen tunnistamisen jälkeen keskeiseksi nousee tarkoituksenmukaisten ja asiakkaan omiin valintoihin perustuvien ratkaisujen etsiminen käytännössä. Lähtökohtaisesti työhön kuuluu ajatus siitä, että jokaiseen tilanteeseen on periaatteessa ratkaisu löydettävissä. (THL 2023.) Monelle asiakkaalle oli Sylvin tavoin tärkeää, että valmiiden ratkaisujen sijasta he pystyivät itse osallistumaan omien tarpeidensa määrittelyyn sekä vaikuttamaan siihen, millaista palvelua lähdettiin kokeilemaan.

Sylvi (asiakas): Ja [etsivä vanhustyö], mä olin näihin ihastunu tähän [etsivä vanhustyö] sillä tavalla, että mä kuulin heistä jotenki, et he oli esiinty tosi kirjastossa. Usein ja sit siellä satuin kuulemaan heistä. Ja jostain muustakin mä sain tietää, et tämmöset on. Ja mun mielest se oli niin ihana liike siinä, et heil oli periaatteena se, et he tekee, he auttaa vanhuksia. Mut he tekee juuri niin ku vanhus haluaa. Et he lähtee siitä. Ja se oli must niin mahtavaa ja tosiaan, mä siitä ihastuin.

Asiakastyön onnistumista punnitaan siitä lähtökohdasta, että asiakas itse on valmis ja kykenevä ottamaan palvelut vastaan. Asiakkaan näkemystä soveliaasta ratkaisusta kunnioitetaan, sillä etenkin palveluihin kiinnittymisen näkökulmasta on keskeistä, että asiakas voi kokea avun ja tuen itselle sopivana, oikea-aikaisena ja riittävänä. Tässä tehtävässä auttavat myös etsivän työn ammattilaisten omat vankat verkostot.

Leena (työntekijä): Ja ihan sieltä rakenteista niin, että siis eri toimijat tekee aidosti yhteistyötä. Että ei olla siellä. Niin kun mä aattelen meidänki työssä, se on kauhean tärkeää, että me tunnetaan henkilökohtaisesti ihmisiä, jotka pyörittää vaikka tiettyä ryhmätoimintaa, vaikka [nimi]. Niin on niin paljon helpompi sille ihmiselle sitä sanoa, et 'hei mä tunnen sieltä, tän ihmisen, ja se on tosi kiva, ja se voi soittaa sulle, ja voinko mä antaa sun numeron'. Et voidaan tulla yhes, ihan mitä vaan, niin ku antaa pikkuhiljaa tämmösiä täkkyä. Ja se on ihan eri, ku sit vaan antaa täs on tämmönen ryhmä mee sinne.

Etsivän työn asiakkaiden elämäntilanteet ovat usein varsin monimutkaisia, ja moni heistä on haavoittuvassa asemassa. Asiakkaan voimaantumisen ja toivon luominen ovat tärkeitä osia lähelle ihmistä tulevaa etsivää työtä. Omanarvontunteen

vahvistumisen myötä myös kokemus osallisuudesta yhteiskunnassa vahvistuu. Yhteiskunnan resurssien yhä niukentuessa etsivällä vanhustyöllä on keskeinen merkitys siinä, että haavoittuvassa asemassa olevien yhteiskunnan heikompien ääni tulee kuuluviin: ammattilaisten tekemän työn avulla tarpeet tulevat sanoitetuiksi, ja oikeanlaisia kanavia ja tapoja tulla autetuksi voidaan löytää. Rinnalla kulkeminen mahdollistaa sen, että asiakkaan luottamus- ja vuorovaikutussuhteita tuetaan, ja tätä kautta osallisuuden toteutumisen mahdollisuuksia edistetään. Etsivä työ on samanaikaisesti sekä viimesijaista yksilötyötä että ennaltaehkäisevää rakenteellista työtä. (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 80.) Se on myös työtä, jossa ammattilaiset käyttävät harkintaa, joustavat ja etsivät joskus kiertoteitäkin oikeanlaisten toimivien ratkaisujen löytämiseksi.

Lilja (työntekijä): [...] tapahtuu tosi paljon sitä, että sanotaan että, viimeiseen asti sanotaan, että kun tässä ei ole sitä, tarvetta minkä perusteella me voisimme tää palvelu myöntää, vaikka kaikki tunnustaa, et tilanne on silti semmonen epämääräinen ja haasteellinen ja jotain tarvittais. Jos palvelu vois olla joustavampi niin, vaikkotihoito, niin voisimme, pikkusen jo ei edes ennakoivasti, koska puhutaan jo, ehkä ei kriisiytyneest tilanteest mut haasteellisesta tilanteesta. Niin jos voisimme joustaa ja ajatella, että ok, me ei päästä nyt toteuttaa täällä lääkehoitoa [...] mutta me voisimme mennä ja viedä ne roskat ja istahtaa ja jututtaa ja rakentaa luottamus, jotta sitte sen jälkeen me saatais se tärkeä lääkehoitoki hoitumaan.

Johtopäätökset

Etsivän vanhustyön ammattilainen Leena toteaa, että ”Ehkä mä oon idealisti, mut mä ajattelen, että se ei oo mitään rakettitiedettä. Että voi olla vaan ihminen ihmiselle tässä maailmassa”. Tämä kiteytys etsivän työn lähtökohdasta osuu oivallisesti sosiaalityön ydinarvoihin. Osallisuuden lähtökohtana on kohtaaminen ja halu vuorovaikutukseen. Etsivän työn ammattilaisten tekemää työtä ja suhdetta asiakkasiin voi jäsentää kumppanuus- ja huolenpitosuhteen kautta (Juhila 2006, 13–14). Lähtökohtana on huolenpito: asiakkaiden avuntarve tunnustetaan ja tunnustetaan, ja heidän mahdollisuuttaan saada ja ottaa vastaan tarpeellista apua tuetaan ammattilaisten keinoin. Tämä edellyttää aitoa mahdollisuutta pysähtyä ja kuulla toista. Se edellyttää myös luottamusta siihen, että voi kertoa ja tulee ymmärretyksi sekä toiveineen hyväksytyksi. Kumppanuuteen puolestaan kuuluu ajatus siitä, että työskentely on rinnakkaista niin, että asiakas ja sosiaalialan ammattilainen jäsentävät ongelmatilanteita ja mahdollisia muutostarpeita yhdessä. Se puolestaan edellyttää vankkaa ammattitaitoa mutta myös luottamusta siihen, että voidaan löytää yhteinen suunta, jota kohden ponnistellaan.

Tässä luvussa olemme tarkastelleet sitä, millaisena etsivän vanhustyön asiakkaiden osallisuus näyttäytyy, ja miten tuota osallisuutta olisi mahdollista tukea ja vahvistaa etsivän vanhustyön keinoin. Jäsensimme asiakkaiden osallisuutta autonomian, kiinnittymisen ja vastavuoroisuuden teemojen alle asiakastyöprosessin neljässä eri vaiheessa. Asiakkaan kohtaamisessa korostui autonomia: osallisuus jäsenyi merkityksellisyyden kokemuksina sekä mahdollisuuksina tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä. Näissä ratkaisuissa lähtökohtaisesti hahmottui jonkinlainen tarve muutokseen, mutta tuon tarpeen ymmärtämiseksi, sanoittamiseksi ja kuulluksi tulemisessa luottamuksen rakentaminen osoittautui keskeiseksi tekijäksi. Elämäntilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tukivat yhteisen ymmärryksen rakentumista, luottamus puolestaan mahdollisti asiakkaalle merkityksellisen äärelle pääsemisen ja kiinnittymisen palveluihin.

Kiinnittymisen merkitys tarpeiden tunnistamisen kannalta oli keskeinen. Oman itsen näkeminen arvokkaana ja merkityksellisenä yhteiskunnan jäsenenä auttoi asiakkaita löytämään ja sanoittamaan omia tarpeita ja toiveita. Etsivän työn ammattilaisista oli tullut rinnalla kulkijoita, jotka auttoivat jäsentämään tavoitteita, merkityksellisiä asioita, ja keinoja niiden saavuttamiseksi. Työssä myös tuettiin omanarvontunnetta ja vahvistettiin käsitystä siitä, että jokaisella on oikeus tavoitella hyvää oman näköistään elämää. Tarpeiden tunnistaminen loi pohjaa vastavuoroisuudelle: ymmärrykselle siitä, että jokaisella on – omalla tavallaan – myös jotain annettavaa toisille. Vastavuoroisuus vahvisti käsitystä inklusiivisesta yhteiskunnasta: jokainen on tärkeä osa yhteiskuntaa, ja hänen elämällään on merkitystä.

Etsivän vanhustyön asiakkaat olivat, sosiaalityön asiakaskunnalle tyypilliseen tapaan, monin tavoin tavanomaista heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa. He olivat kohdanneet vaikeita ja joskus kohtuuttomiakin tilanteita elämässään. Heidän ihmisarvonsa, oikeutensa ja yhdenvertainen kohtelunsa oli kyseenalaistettu. Monet kuvasivat elämänkulun mittaisia kokemuksia syrjäyttämisestä, marginalisoitumisesta ja arvottomuudesta. Ikääntyminen ei useinkaan ollut helpottanut tilannetta, vaan kronologisen iän mukanaan tuomien lisääntyneen avun ja tuen tarpeiden myötä omat toiveet sekä oikeus saada tarpeet tyydytetyksi oli tullut kyseenalaistetuksi monin tavoin. Maijan sanoin harmaa tukka näytti oikeuttavan kohtelevaan kuten millään ei olisi mitään väliä tai ”että noi vanhukset tossa höpöttää tai on dementoituneita”.

Sosiaalityön ammattietiikkaan kuuluu ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Heikompien puolustaminen, ihmisten tukeminen vaikeissa elämäntilanteissa ja tiedon tuottaminen kohtuuttomista tilanteista rakenteiden korjaamiseksi ovat sosiaalityön ytimessä (Karjalainen ym. 2019; Talentia 2022.) Tässä luvussa teemme osaltamme näkymätöntä näkyväksi ja kohdistamme katseen yhteiskunnan katveisiin. Olemme pyrkiineet välittämään tietoa yhteiskunnassamme haavoittuvassa asemassa olevien kokemuksista osallisuudesta, sen (asteittaisista) toteutumista ja toteutumatta jäämisistä, sekä mahdollisuuksista sen vahvistamiseen sosiaalityön keinoin.

On kuitenkin hyvä muistaa se, että tässäkin luvussa ääneen pääsevät vain ne, jotka ovat löytäneet jonkinlaisen kiinnekohdan etsivän vanhustyön kautta. Toistaiseksi palvelu ei ole vielä vakiintunut osaksi gerontologista sosiaalityötä, joka sekin hakee omaa paikkaansa hyvinvointialueiden rakenteissa. Ketä ovat he, jotka eivät ole etsivän työn keinoinakaan kokeneet tulleen autetuiksi? Entä he, jotka asuvat esimerkiksi harvaan asutulla maaseudulla – laajeneeko työote kaupungeista vanhusten kanssa tehtävään työhön yleisemminkin tulevaisuudessa (Aalto & Åstedt 2022, 61)? Voidaanko etsivän työn kokonaisvaltaista työtettä hyödyntää laajemmin ikääntyneiden palveluissa tulevaisuudessa?

Osallisuuden toteutuminen ei ole ehdotonta ja selvärajaista, vaan kokemus rakentuu subjektiivisesti, ja se voi olla asteittaista tai vaihdella elämänkulussa. Mahdollisuus kokea osallisuutta on kuitenkin yksi keskeisimmistä hyvän elämän tekijöistä, ja on tärkeää, että kenenkään oikeutta ja mahdollisuutta siihen ei viedä. Osallisuuden kokemus on välttämätön osa hyvää elämää, ja sen toteutumisen mahdollisuus on turvattava meistä jokaiselle.

Rahoitus

Suomen Akatemia, 2018–2025 (päättös 12.01.2023, nro 352735, nro 312303). Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö. Toteuttaja Jyväskylän yliopisto.

Kiitokset

Kiitämme Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön johtajaa, professori Teppo Krögeriä mahdollisuudesta työskennellä tämän tutkimusteeman parissa. Paula Vasara kiittää lisäksi Tampereen yliopiston sosiaalityön oppiainetta, jossa hän työskenteli yliopistonlehtorina artikkelin kirjoitustyön aikana.

Lähteet

- Aalto, S. & Sutinen, H. (toim.) (2022). *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Aalto, S. & Åstedt, T. (2022). Onnistunut etsivän työn toteuttaminen edellyttää arvolähtöistä ja oivaltavaa johtamista. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 59–62. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Aalto, S., Pohjalainen, S. & Sutinen, H. & hanketyöryhmä (2022). Etsivän vanhustyön toimintamalli vaikuttavaan verkostotyöhön. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 63–66. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Elder, G.H., Jr (1994). Time, Human Agency, and Social Change. Perspectives on the Life Course. *Developmental Psychology* 22(2), 232–245. <https://doi.org/10.2307/2786971>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Toikoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. THL työpaperi 33/2017. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jämsén, A. & Pyykkönen, A. (toim.) (2014). *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Karjalainen, P., Kivipelto, M., Liukko, E. & Muurinen, H. (2021). *Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-648-0>

- Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. (2019). *Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys*. STM raportteja ja muistioita 2019:41. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4076-5>
- Kröger, T., Van Aerschot, L. & Mathew Puthenparambil, J. (2019). Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(2), 124–134. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019041011854>
- Kvist, E. (2022). Olemme etsivän työn ytimessä, kun etsimme yhdessä ratkaisuja sekä asiakkaiden että ammattilaisten tarpeisiin. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 15–18. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2012/980>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2000/812>
- Leemann, L. & Hämäläinen, R-M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 586–594. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Muurinen, H., Karjalainen, P. & Liukko, E. (2024). *Etsivän sosiaalityön toimintamalli*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231117147511>
- Mäkelä, A. (2022). Ammattilaisten on pidettävä rohkeasti ääntä hoivapolitiikan tuottamista palvelukatveista. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä* (s. 9–14). Helsinki: Diakonissalaitos. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhustyo.pdf>
- Palanne, A., Teittinen, A. & Luoto, R. (22.1.2025). Etuuksien alikäyttö on osa sosiaaliturvan kohdentumisen ongelmaa – esimerkkinä sairauspäiväraha. *Kelan tutkimusblogi*. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/537338/etuuksien-alikaytto-on-osa-sosiaaliturvan-kohdentumisen-ongelmaa-esimerkkina-sairauspaivaraha>
- Perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/731>
- Peiponen, J., Tiilikainen, E. & Kinni, R-L. (2023). Pyörivää kehää ja pallottelua – tuen tarpeisiin vastaamisen haasteet. *Focus Localis* 51(2), 26–42. <https://journal.fi/focuslocalis/article/view/122968>
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat! Teoksessa Taina Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34. <https://www.theseus.fi/handle/10024/64153>
- Rossi, E. & Valokivi, H. (2018). Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus. Teoksessa Jari Lindh, Kristiina Härkäpää & Kaisa Kostamo-Pääkkö (toim.) *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Rovaniemi: Lapland University Press, 149–173. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-947-6>
- Rossi, E., Zechner, M., Tiilikainen, E., Pietilä, I., Seppänen, M., Kinni, R-L., Skaffari, P., Ruotsalainen, S., Soukiala, T., Hirvonen, J., Niemi, M. & Korpelainen, A. (2022). Gerontologinen sosiaalityö etsii paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 87(5–6), 579–584. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112366601>

- Rouvinen-Wilenius, P. (2014). Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 51–68. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Sihto, T. & Van Aerschot, L. (2021). Care Poverty Within the Home Space: Exploring the Emotional Experiences of Unmet Care Needs. *Frontiers in Sociology*, 6, 637799. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.637799>
- Sihto, T. & Vasara, P. (toim.) (2023). *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1301>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020a). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030. Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020b). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi*. STM julkaisuja 29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2021). "Osallisuuden edistäminen." <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2024). *Laatusuositus aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027*. STM:n julkaisuja 4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5436-6>
- Särkelä-Kukko, M. (2014). Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 35–40. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2023). *Osallisuuden edistäjän opas*. Ohjaus 10/2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0>
- Tiittula, P. (2022). Etsivä työ löytää avuntarvitsijan. Teoksessa Karri Blommila, Miia Juntunen & Sirkka Kosunen (toim.) *Puheenvuoroja palveluohjauksesta*. Helsinki: Suomen palveluohjausyhdistys SPO ry, 80–86. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhusty.pdf>
- Walsh, K., Scharf, T., Van Regenmortel, S. & Wanka, A. (toim.) (2021). *Social Exclusion in Later Life. Interdisciplinary and Policy Perspectives*. New York: Springer.
- Van Aerschot, L. & Sihto, T. (2022). Etsivä vanhustyö vähentää hoivaköyhyyttä. Teoksessa Satu Aalto & Heli Sutinen (toim.) *Puheenvuoroja etsivästä vanhustyöstä*. Helsinki: Diakonissalaitos, 5–8. <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2022/02/Etsiva-vanhusty.pdf>
- Vasara, P. (2023a). Osallisuuden kokemuksia seniorikorttelissa. Teoksessa Annika Tammela, Pilvi Hämeenaho, Johanna Eronen & Jari Eilola (toim.) *Hyvinvointi koettuna, kuvattuna ja tulkittuna*. JYU Studies. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 187–204. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9626-0>
- Vasara, P. (2023b). Paikoillaan vanhenemisen varjopuolella. Teoksessa Tiina Sihto & Paula Vasara (toim.) *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus, 81–104.